

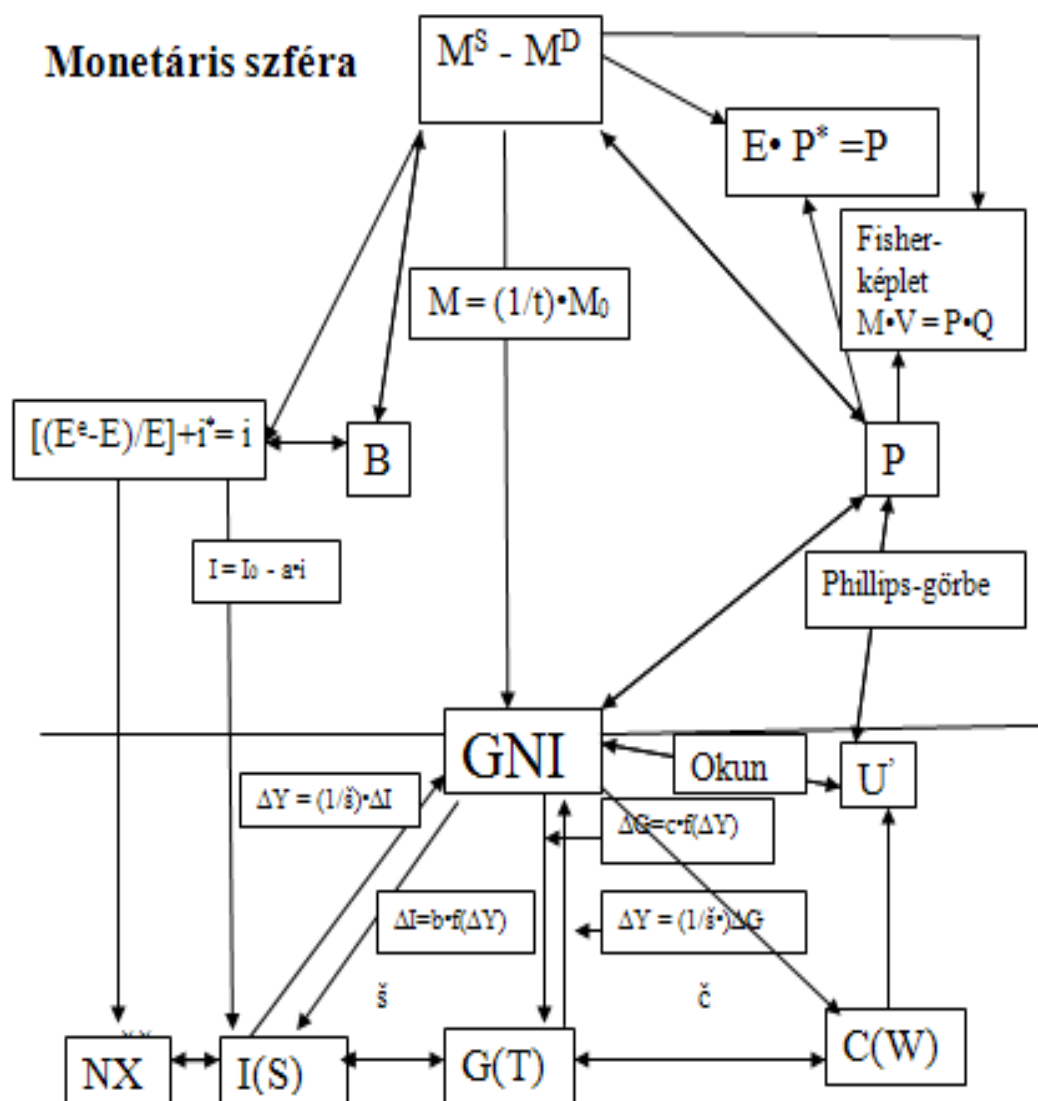
10. lecke. Az állam gazdasági szerepe

Ebben a leckében választ kap az alábbi kérdésekre:

- Milyen feladatai vannak az államnak a gazdaságban?
- Milyen elemei vannak az államháztartásnak?
- Milyen eszközei vannak a költségvetési politikának?
- Hogyan hatnak az adók, a transzferek és a kormányzati kiadás az összkeresletre?

A 10. lecke részletes forrását lásd: Somogyi Ferenc (szerk.) (2004): A vegyesgazdaság makroökonómiája. Kodolányi János Főiskola kiadása, Székesfehérvár, 2004. 145 – 169. o.

Bevezető gondolatok: a makroökonómia alapfogalmai, folyamatai, szereplői közötti összefüggések. Lásd az 1. ábrát!

Reálszféra

$$Y = C_0 + \check{c} \cdot (Y - T + TR) - \check{c} \cdot z \cdot Y + (I_0 - a \cdot i) + G + (NX_0 + m \cdot Y)$$

$$M/P = k \cdot Y + (L_0 - h \cdot i)$$

A GNI-középpontú ábra
1. ábra

Ahol:

GNI = Bruttó nemzeti jövedelem (röviden: Y), ΔY = kibocsátás-növekmény

C_0 = autonóm fogyasztás

C = fogyasztás
 W = bérszínvonal
 \check{c} = fogyasztási határhajlandóság
 \check{s} = megtakarítási határhajlandóság
 T = fix adó (képletben), az ábrán T = az összes adó
 TR = transzfer jövedelem (munkanélküliségi segély, szociális támogatás stb.)
 z = jövedelemtől adó adókulcsa
 I_0 = autonóm beruházás
 I = beruházás
 ΔI = beruházás-növekmény
 S = megtakarítás
 i vagy R = kamatláb (a szakirodalom nem egységes)
 a = a beruházás kamatrugalmassága
 G = kormányzati kiadás
 ΔG = kormányzati kiadási-növekmény
 NX_0 = autonóm nettó export (pozitívnak feltételezzük)
 m = a nettóexport-multiplikátor
 M = nominális pénzkínálat
 M_0 = monetáris bázis
 M^S = nominális pénzkínálat
 L = pénzkereslet
 M^D = pénzkereslet
 P = árszínvonal
 M/P = reál pénzkínálat
 k = a tranzakciós pénzkereslet arányossági tényezője
 L_0 = autonóm spekulációs pénzkereslet
 h = a spekulációs pénzkereslet kamatrugalmassága
 E = árfolyam (pl. 305 Ft = 1 €)
 E^e = várt árfolyam
 V = a pénz forgási sebessége
 P^* = külföldi árszínvonal
 i^* vagy R^* = külföldi kamatláb
 Q = a kibocsátás mennyisége ($P \cdot Q = Y$)
 B = az értékpapírok átlagárfolyama
 t = kötelező tartalékráta

c = kormányzati beruházás akcelérátora

b = magánberuházás akcelérátora

A klasszikus liberális politika azt vallja: az a kormány kormányoz jól, amelyik sehogyan sem kormányoz. A piac mechanizmusa minden gazdasági gondot megold. Ettől az alapelvtől nagyon távol állt a XIX. század közgazdasági valósága, még inkább a XX. századé. A piaci elégtelenségeket csak az állam tudja orvosolni:

1. A **közjavak** (utak, közvilágítás stb.) tulajdonosa megkerülhetetlenül az állam.
2. A **transz- és multinacionális cégeket szabályozni kell**, illetve kellene.
3. Egyre durvábban jelentkeznek a **negatív externáliák**, amelyeket szintén az állam tud hatékonyan kezelni.
4. A **piaci szereplők aszimmetrikus informáltságát** orvosolni kell. (A kis- és középvállalatoknak, illetve a multi- és transznacionális társaságoknak egyenlőtlenek az esélyeik.)
5. HA a **társadalmi rétegek, nemzetiségek, régiók méltánytalanul és igazságtalanul elszegényedtek**, a jövedelemegyenlőtlenség állami beavatkozást igényel.

A gazdasági hatalom birtokosai és az őket szolgáló libertinus közgazdászok mindenható gazdasági eszköznek a piacot tekintik, így a fenti piaci kudarcok a piac felé terelve orvosolhatók – vallják.

A tények ezzel szemben: az elmúlt évtizedekben a világ 20 legfejlettebb országában a GDP feletti állami rendelkezés töretlenül nőtt, jelenleg 42-46%. A piacot abszolutizálókkal szemben ezt a jelenséget a közgazdászok egy másik csoportja (posztkeynesisták, alternatív ökonómusok), újabban az ún. unortodox közgazdászok úgy értékelik, hogy természetes gazdasági állapot a koordinációk együttes, szerves sokszínűsége. (Lásd a 4. leckét!)

Ebben a felfogásban a bürokratikus koordináció az egyik legfontosabb szabályozási mechanizmus. Magyarországon a GDP 51%-a az állami költségvetésbe kerül.

Az állam funkciói

A piacot abszolutizálók, a „bürokratikus koordinációt” is fontosnak tekintők abban egyetértenek, hogy az államnak a gazdaságban három fontos feladata van:

1. **Allokációs funkció.** Egyengetni kell az erőforrások hatékony áramlását. A **közjavak** (úthálózat, energiaellátás, közbiztonság stb.), a **negatív externáliák** (föld, víz, levegőszennyezés), a **monopóliumok társadalomellenes magatartása** követeli, hogy az állam az erőforrások elosztási folyamatát a köz javára racionalizálja.

2. **Redisztribúciós (újraelosztási) funkció.** A jövedelem-egyenlőtlenségeket racionalizálni kell. A piac, kivált a multi- és transznacionális vállalatokkal nagy egyenlőtlenségeket hozott létre. Az állam feladata, hogy a jövedelmeket újraossza az **igazságosság** és a **méltányosság** elvei szerint.

3. **Stabilizációs funkció.** A gazdasági rendszer (nemzetgazdaság) kiegyensúlyozott működését biztosítani kell. A **gazdaság teljesítményvektorának elemeit (6. lecke) vagy – más közelítésben – a vegyesgazdaság outputjaid harmonikus állapotban kell tartani.** Pl. az infláció nem szaladhat el, a munkanélküliség minimális legyen, a mérlegek (kölségvetési, fizetési, külkereskedelmi) nem lehetnek tartósan deficitesek stb.

Felvetődik a kérdés: milyen eszközök alkalmazásával tudja az állam a gazdasági szerepvállalását érvényesíteni?

2. Az állam gazdaságssabályozó eszközei

Az áru- és pénzpiac szabályozó eszközei:

- Kölségvetési politika.
- Monetáris politika (6 - 7. lecke).

A szabályozó eszközök jellegük szerint:

- **Automatikus stabilizátorok**, amelyek a fennálló törvények és a gazdaság mindenkor állapota szerint lépnek működésbe. Pl. ha válság van, nő a munkanélküliség, a munkanélkülieknek munkanélküli-segély jár.
- **Diszkrecionális eszközök**; a kormány helyzetértékelése alapján egyedi döntést hoz. Pl. az árvízkárosultakat támogatja.

Kölségvetési politika

Az államháztartás elemei:

1. központi kölségvetés,
2. önkormányzatok kölségvetése,
3. társadalombiztosítási rendszer kölségvetése,
4. decentralizált alapok (pl. útalap).

Az **állami vagy központi költségvetés** az állam adott időszakra szóló pénzügyi terve, az állami bevételek és kiadások mérlegszerű szembeállítás.

Költségvetési politika az állami bevételekre és kiadásokra, valamint ezek egyenlegére vonatkozó döntések összessége. Az állami költségvetés bevételei a gazdasági szereplők befizetéseiből származnak (adók, vámok, illetékek, állami vállalatok befizetései stb.).

Az állam törvények alapján kényszeríti a szereplőket befizetésre. Egyoldalú elvonásról van szó, amit jövedelmükből vagy/és vagyonukból teljesítenek. A befizetéseket adóként foghatjuk fel.
Adó: egyoldalú, közvetett ellenszolgáltatással járó állami elvonás.

3. A költségvetés bevételei - az adók

Jövedelemtől függő és autonóm adók

A. A jövedelemtől függő adók egy része a gazdasági szereplők jövedelmével közvetlenül arányos:

- személyi jövedelemadó,
- társasági adó.

Másik része csak makrogazdasági szempontból függ a jövedelemtől:

- forgalmi adó
- fogyasztási adó.

Az autonóm adók a jövedelem nagyságától függetlenek, egyösszegű adók:

- ingatlanadó,
- gépjárműadó.

B. Közvetlen vagy közvetett adók

A **közvetlen adót** az a gazdasági szereplő (adóalany) fizeti, akinek jövedelme keletkezik (bér, kamat, osztalék, tőkenyereség, földjáradék). Adóalanyra vetik ki:

- személyi jövedelemadó,
- társasági adó,
- kamatadó.

A **közvetett adót** árukra, szolgáltatásokra vetik ki. Az adóviselő az lesz, aki a jószágot megvásárolja:

- általános forgalmi adó (áfa),
- luxusadó (fogyasztási adó),
- illetékek,

- vámok.

C. Adókulcs nagysága szerint az adó lehet:

- **Lineáris adókulcs.** Az adókulcs független az adóalap nagyságától. Pl. forgalmi adó egyes áruknál, a társasági adó.
- **Progresszív adókulcs.** Magasabb adóalap, nagyobb adókulccsal adózik. Gyakorlatban sávosan progresszív adózási rendszert is alkalmaznak, pl. személyijövedelemadó-rendszer (sávon belül lineáris). A teljesítményeket elismerő egykulcsos adórendszer is gyakori.
- **Degresszív adókulcs.** Magasabb adóalapsávban egyre kisebb adókulcsot alkalmaznak.

4. A költségvetés kiadásai

Már az 5. leckében tárgyaltuk, hogy a költségvetés kiadási oldalán 1. a transferek, 2. a kormányzati kiadások kerülnek előtérbe. (A magyar gazdaságot terhelő esedékes adósságszolgálat rendkívül magas szintje – a költségvetés kiadási oldalának közel egyharmada – megkülönböztetett figyelmet követel!) A transferek a magánszféra (háztartások, vállalatok) jövedelmeit növelik, így közvetlenül hatnak az árupiacra.

a. A transferek egyoldalú jövedelemáramlások, negatív adóként értelmezhetjük.

$$TR = TR_H + TR_V$$

(TR_H = háztartások transzferjövedelme. TR_V = vállalatok transzferjövedelme.)

b. Az állami kiadások: az állam termékek és szolgáltatások vásárlására fordított összege. Ezek a kiadások közvetlenül hatnak az árupiaci összkeresletre. **G = kormányzati kiadások.**

Ha az állam költségvetésének bevétele és kiadása megegyezik, akkor a **költségvetés egyensúlyban van**. Az ismert szimbólumokkal, amelyek aggregálják (összevonják) a kiadási és a bevételi tételeket:

$$G + TR = T$$

Ha az állami megtakarítás zéró ($S_A = 0$). Ha $G + TR < T$, akkor a költségvetés **sufficientes**. Ekkor az $S_A > 0$. Ez növeli a tőkepiacon a vállalatok hitelfelvételi lehetőségeit. Ha $G + TR > T$, akkor a költségvetés **deficit** ($S_A < 0$). A túlköltekezést az állam tőkepiacról felvett hitelekkel finanszírozza. Ha a deficit nagysága tovább nő, amit a felvett hitelek kamata is terhel, akkor bekövetkezhet az ún. **adósságsapda esete, amikor a hitelekkel a korábban felvett hitelek kamatait és esedékes fizetési tételeit finanszírozzák**. Magyarországon a nettó adósságszolgálat (hiteltörlesztés + bruttó kamatkiadás) 2001-ben: 155 000 Ft/fő/év. Magyarország költségvetési mérlege évtizedek óta deficit. Évtizedeken át a gazdálkodás elemi feltételeit függesztették fel a döntéshozók, az eladósítók. Csak az utóbbi években (2011, 2012, 2013) sikerült az állami költségvetési deficitet 3 % alatt tartani.

Intermezzo: a forint árfolyam, a folyó fizetési mérleg és az államháztartás adóssága közötti összefüggés. Lásd az 1. táblázatot!

Államadósság-állomány: (a mindenkori nominális értéken)

2002: 8.400 milliárd Ft

2010: 20.420 milliárd Ft

2013: 23.068 milliárd Ft (2.068.000Ft/fő)

1. táblázat

A HUF/EUR (forint/euro) árfolyama, a folyó fizetési mérleg és a tőkemérleg összevont egyenlege, továbbá az államháztartás konszolidált bruttó adóssága a GDP%-ban 2008-2013 között

Megnevezés	Forint/euro árfolyam(évi átlagárfolyam)	Folyó fizetési mérleg és a tőkemérleg összevont egyenlege (millió euro)	Az államháztartás konszolidált bruttó adóssága a GDP%-ban
2008	251,25	- 6207,1	73,0
2009	280,58	868,8	79,8
2010	275,41	1945,7	82,2
2011	279,21	2703,6	82,1
2012	289,42	3401,3	79,8
2013	296,92	6332,4	79,0
2014 (március)	312,13		

Forrás: MNB időszaki átlagárfolyamok - MTI Eco

demo.mtieco.hu/Pages/hist.aspx?sub=1&CategoryId=19...4f83..., továbbá: Az államháztartás adóssága (1995–2012) www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdde410.html

5. Az adók, a transzferek és a kormányzati kiadások makroökonómiai hatása

Elméletileg (itt) az adókat két csoportra osztjuk: 1. autonóm vagy fix adó, 2. jövedelemtől függő adó. Vizsgáljuk meg a fix adó makroökonómiai hatását!

Ha ΔT összegű fix adót vetnek ki, akkor a gazdaság szereplőinek rendelkezésre álló (diszponálható) jövedelme módosul: $Y_{DT} = Y - \Delta T$. A fogyasztási függvény szintén módosul:

$C(Y) = C_0 + \hat{c} \cdot Y$ helyett $C(Y) = C_0 + \hat{c} \cdot (Y - \Delta T)$ lesz. Vegyük figyelembe a vállalatok keresletét is, és tekintsünk el egyelőre a jövedelemtől függő adótól, a transzferektől és a kormányzati kiadásoktól!

A vállalatok beruházási függvénye: $I(i) = I_0 - a \cdot i$

Az egyensúlyi kibocsátás fix adó nélkül:

$$Y = (C_0 + \hat{c} \cdot Y) + (I_0 - a \cdot i) \quad (1)$$

$$Y = C(Y) + I(i)$$

Az egyensúlyi kibocsátás fix adóval:

$$Y = C_0 + \hat{c} \cdot (Y - \Delta T) + I_0 - a \cdot i \quad (2)$$

Rendezzük az (1) és a (2) egyenleteket Y-ra!

$$(1) \text{ Fix adó nélkül: } Y_1 = [1/(1 - \hat{c})] \cdot (C_0 + I_0 - a \cdot i) \quad (3)$$

$$(2) \text{ Fix adóval: } Y_2 = [1/(1 - \hat{c})] \cdot (C_0 - \hat{c} \cdot \Delta T + I_0 - a \cdot i) \quad (4)$$

Vonjuk ki a fix adó nélküli kibocsátásból a fixadóval terhelt kibocsátást, legyen $Y_1 - Y_2 = \Delta Y$. Ha a (3)-as jobboldalából kivonjuk a (4)-es jobboldalát, akkor:

$$\Delta Y = - [\hat{c}/(1 - \hat{c})] \cdot \Delta T$$

A képletben a $[\hat{c}/(1 - \hat{c})]$ az ún. **fixadó-multiplikátor**, amely azt mutatja meg, hogy az

egységnyi fixadó-változás mennyivel változtatja meg az árupiaci egyensúlyi jövedelmet.

Hasonló logikával levezethető a jövedelemtől függő adó hatása is. Jövedelemtől nem függő adó nélkül az egyensúlyi kibocsátás:

$$Y_1 = C_0 + \hat{c} \cdot Y + I_0 - a \cdot i \quad (5)$$

Jövedelemtől függő adóval:

$$Y_2 = C_0 + \hat{c} \cdot Y - \hat{c} \cdot z \cdot Y + I_0 - a \cdot i \quad (6)$$

z = adókulcs, a többi paramétert ismerjük. Az (5)-ből kivonva a (6)-ot: $Y_1 - Y_2 = \Delta Y$

A jobb oldalak különbsége pedig:

$$\Delta Y = \{[1/(1 - \hat{c})] - 1/[1 - \hat{c} \cdot (1 - z)]\} \cdot (C_0 + I_0 - a \cdot i)$$

Olvassunk a kapott eredményből! A kiadási multiplikátor adó nélkül: $1/(1 - \hat{c})$.

Jövedelemtől függő adók esetén $[1/(1 - \hat{c})] - 1/[1 - \hat{c} \cdot (1 - z)]$ értékre módosul. $[1/[1 -$

$\hat{c} \cdot (1 - z)] (C_0 + I_0 - a \cdot i)$ kibocsátással kisebb lesz az egyensúlyi kibocsátás.

A transzfer makroökonómiai hatása

Nem szükséges különbséget tenni a vállalatok (TR_V) és a háztartások transzfere (TR_H) között. $TR_V + TR_H = TR$. A transzfer negatív adó, pontosan ugyanaz a hatása, mint a fix adónak, csak az előjele pozitív: $\Delta Y = + [\hat{c}/(1 - \hat{c})] \cdot \Delta TR$

A **kormányzati kiadások**, akár a magánberuházások szintén multiplikatív folyamatot indítanak el: $\Delta Y = + [1/(1 - \hat{c})] \cdot \Delta G$

Haavelmo tétele

T. M. Haavelmo foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen viszonyban van a kormányzati kiadási multiplikátor és a fixadó-multiplikátor, ha a költségvetés egyensúlyban van. A kormányzati kiadási multiplikátor növeli, a fixadó-multiplikátor csökkenti az egyensúlyi kibocsátást.

Képlettel:

$$\text{Kormányzati kiadási multiplikátor: } \Delta Y_1 = + [1/(1 - \hat{c})] \cdot \Delta G \quad (7)$$

$$\text{Fixadó-multiplikátor: } \Delta Y_2 = + [\hat{c}/(1 - \hat{c})] \cdot \Delta T \quad (8)$$

$$\text{Vonjuk ki a (7)-ből a (8)-at: } \Delta Y_1 - \Delta Y_2 = [1/(1 - \hat{c})] \cdot (\Delta G - \hat{c} \cdot \Delta T)$$

Ha a költségvetés egyensúlyban van, és a kormányzati kibocsátást fix adóval fedezi, akkor $\Delta G = \Delta T$.

$$\text{Tehát: } [1/(1 - \hat{c})] \cdot (1 - \hat{c}) \cdot \Delta G$$

Egyszerűsítsük az egyenletet! Ha az $Y_1 - Y_2 = \Delta Y$, akkor: $\Delta Y = \Delta G$

Haavelmo tétele szerint az egyensúlyban lévő költségvetés mellett a kormányzati kiadás változásával megegyezik az egyensúlyi kibocsátás-változás.

6. Az összkereslet elemei három szektor esetén

1. szektor: a háztartások fogyasztását a $C(Y) = C_0 + \hat{c} \cdot Y$ függvénnyel írtuk le a 9. leckében.
2. szektor: a vállalatok beruházásait, mint az összkereslet második elemét az $I(i) = I_0 - a \cdot i$ függvénnyel ragadtuk meg a 9. leckében.
3. szektor: az állam az összkeresletet a fix és jövedelemtől függő adóval, a transzferrel és a kormányzati kiadással befolyásolhatja. A háztartások fogyasztása, a vállalatok beruházása mellett vegyük ezeket is figyelembe:

$$Y^D = C_0 + \hat{c} \cdot (Y - \Delta T + \Delta TR) - \hat{c} \cdot z \cdot Y + I_0 - a \cdot i + G$$

Az összkereslet (Y^D), illetve az egyensúlyi kibocsátás (Y) tehát a következő elemekből áll:

1. C_0 = autonóm fogyasztás.
2. \hat{c} = fogyasztási határhajlandóság,
3. ΔT = fix adó,
4. ΔTR = transzfer,
5. $\hat{c} \cdot z \cdot Y$ = a jövedelemtől függő adó ($z \cdot Y$) fogyasztási határhajlandóságnak megfelelő hányada (ennyi a kieső összkereslet),
6. I_0 = autonóm beruházás,
7. a = beruházási kamatrugalmasság
8. i = kamatláb
9. G = kormányzati kiadás

Összefoglaló kérdések

- Milyen feladatai vannak az államnak a gazdaságban?
- Milyen elemei vannak az államháztartásnak?
- Milyen eszközei vannak a költségvetési politikának?
- Hogyan hatnak az adók, a transzferek és a kormányzati kiadás az összkeresletre?